

BARBARA JANUSZ

CZYNNOŚCI SPRAWDZAJĄCE PROWADZONE W STOSUNKU DO OSOBY PODEJRZEWANEJ CHRONIONEJ IMMUNITETEM W POLSKIM PROCESIE KARNYM

Wydawać by się mogło, że podjęcie tematyki czynności sprawdzających na obecnym etapie polskiej nauki procesu karnego jest zbędne. Zarzut taki z pewnością byłby słuszny w przypadku pracy zmierzającej do kompleksowego opracowania tej problematyki¹ lub pracy podejmującej kwestię szczegółową już dawno w nauce opracowaną i rozwiązana². Zagadnienie czynności sprawdzających w stosunku do osoby podejrzewanej chronionej immunitetem do takich jednak z pewnością nie należy. Narosła na tle czynności sprawdzających w postępowaniu karnym literatura i orzecznictwo specyfiki związanej z instytucją immunitetu nie odnotowują. Żywe zainteresowanie problematyką immunitetu w ogóle rodzi zatem potrzebę poświęcenia mu baczniejszej uwagi i w tym zakresie. Niniejsze opracowanie, będąc jedynie próbą przybliżenia pojawiających się tu pewnych odrębności, wychodzi naprzeciw tym zauważalnym potrzebom zarówno teorii, jak i praktyki polskiego postępowania karnego.

Sprawdzanie jest czynnością kluczową dla postępowania karnego, która nieodłącznie towarzyszy wszystkim jego stadiom, przybierając jednocześnie różne formy w zależności od tego, na jakim jego etapie sprawdzanie następuje. Słusznie wskazuje się, że: „zadaniem postępowania karnego jest [więc] wnikliwe zbadanie i rzetelne wyjaśnienie okoliczności sprawy w tak szerokim zakresie, aby w pełni możliwe było prawidłowe rozstrzygnięcie co do przedmiotu

¹ Zob. J. Tylman, *Instytucja czynności sprawdzających w postępowaniu karnym*, Łódź 1985.

² Zob. m.in. J. Tylman, *Czynności sprawdzające w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1970, nr 73; F. Prusak, *Postępowanie sprawdzające w nowym k.p.k.*, „Problemy Praworządności” 1971, nr 2; J. Widacki, *Rola i zakres kryminalistycznych czynności sprawdzających*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1971, nr 51; W. Chmielarczyk, *Instytucja czynności sprawdzających w praktyce wojskowych organów ścigania*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1972, nr 3; A. Gaberle, *Dochodzenie ustępne w polskim procesie karnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1973, z. 61; Z. Szatkowski, *Czynności operacyjne w sprawach karnych*, „Państwo i Prawo” 1976, nr 11-12; T. Nowak, *Sprawdzenie zawiadomienia o przestępstwie*, „Nowe Prawo” 1978, nr 4; E. Kurleto, Z. Stańczewski, *Postępowanie sprawdzające oraz postępowanie w niezbędnym zakresie w sprawach dotyczących nagłej lub gwałtownej śmierci*, „Nowe Prawo” 1980, nr 4; S. Wyciszczak, *Uwagi na temat postępowania przed wydaniem postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego*, „Państwo i Prawo” 1981, nr 7-8; P. Tomaszewski, *Uwagi na temat podstaw umorzenia i odmowy wszczęcia postępowania przygotowawczego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1982, nr 3; B. Gronowska, *Faktycznie pokrzywdzony przestępstwem na tle czynności sprawdzających*, „Państwo i Prawo” 1983, nr 7; Z. Młynarczyk, *Czynności sprawdzające i odmowa wszczęcia postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 5; S. Stachowiak, *Wszczęcie postępowania przygotowawczego a czynności sprawdzające*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 9.

procesu [...]”³. Sprawdzeniu, tj. weryfikowaniu, badaniu zgodności z rzeczywistością, zgodności z prawdą podlegają fakty, zarówno zupełnie nowe, jak i znane wcześniej, ale oceniane przez pryzmat nowych okoliczności, a także stan prawny. Sprawdzenie służy jednocześnie realizacji koronnej zasady procesu karnego, tj. zasady prawdy materialnej⁴.

Dla rozważań dotyczących kwestii czynności sprawdzających istotne jest wyraźne rozróżnienie czynności sprawdzających *sensu stricto* od czynności sprawdzających *sensu largo*.

Czynności sprawdzające w znaczeniu węższym to instytucja unormowana w art. 307 k.p.k. Postępowanie sprawdzające w takim ujęciu ma charakter samoistny i jego realizacja jest możliwa w trzech formach. Zgodnie z przyjętą koncepcją, że: „Przepis art. 307 k.p.k. przewiduje trzy formy postępowania sprawdzającego: a) zażądanie uzupełnienia w wyznaczonym terminie danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie; b) uzupełnienie danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie przez przesłuchanie w charakterze świadka osoby zawiadamiającej (§ 3); c) dokonanie sprawdzenia faktów przez sam organ, z reguły w drodze czynności operacyjno-rozpoznawczych”⁵ (wskazuje się ponadto, że czynności operacyjne mogą mieć miejsce nie tylko przed procesem – źródło informacji, ale są dopuszczalne już po uzyskaniu informacji o przestępstwie, w ramach rzeczonych czynności sprawdzających, mogą być prowadzone jednocześnie z czynnościami procesowymi⁶). Postępowanie sprawdzające jest fazą poprzedzającą wszczęcie postępowania przygotowawczego i może trwać najwyżej 30 dni. Nie jest możliwe przedłużanie tego terminu, gdyż u jego podstaw leży najobszerniej pojmowany interes gwarancyjny wymiaru sprawiedliwości⁷. Gwarancje te w pewnym stopniu podważa brak konieczności powiadamiania prokuratora o podjęciu czynności sprawdzających, choć i to nie wyklucza nadzoru prokuratorskiego, lecz go ogranicza. Słuszne jest stwierdzenie, że w najskrajniejszym wypadku jest on ograniczony do nadzoru *ex post*⁸, gdyż postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego, gdy nie zostało wydane przez prokuratora, wymaga jego zatwierdzenia. Co do zakresu postępowania sprawdzającego, to wyłączone są z niego czynności wymagające spisania protokołu, z wyjątkiem przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie oraz wniosku o ściganie, a także przesłuchania w charakterze świadka osoby zawiadamiającej o przestępstwie. Wyłączona jest także możliwość przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego⁹. Organem uprawnionym do

³ J. Tylman, *Instytucja czynności sprawdzających...*, s. 3.

⁴ „[...] poznanie prawdy przebiega w dwóch (metodologicznie wyodrębnionych) etapach: etap pierwszy to formułowanie sądu [o faktach – B.J.]; drugi – weryfikacja sądu, czyli sprawdzanie”, J. Widacki, op. cit., s. 261; Zob. A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976, s. 132-136.

⁵ S. Stachowiak, *Wszczęcie postępowania przygotowawczego a czynności sprawdzające*, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 9, s. 9. Inaczej, tj. wyróżniając dwie formy czynności sprawdzających, np. W. Chmielarczyk, *Instytucja czynności sprawdzających w praktyce wojskowych organów ścigania*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1972, nr 3, s. 374; P. Tomaszewski, *Funkcjonowanie czynności sprawdzających*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1983, nr 2, s. 109; Z. Młynarczyk, *Czynności sprawdzające i odmowa wszczęcia postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 5, s. 110.

⁶ J. Widacki, op. cit., s. 264.

⁷ F. Prusak, *Postępowanie sprawdzające w nowym k.p.k.*, „Problemy Praworządności” 1971, nr 2, s. 43.

⁸ Ten pogląd wysunięto już na gruncie k.p.k. z 1969 r.; zob. P. Tomaszewski, *Funkcjonowanie czynności...*, s. 113.

⁹ S. Stachowiak, op. cit., s. 10.

wykonania czynności sprawdzających jest każdy organ uprawniony do wszczęcia postępowania karnego, jednak nie każdy z tych organów może te czynności wykonywać metodami operacyjnymi¹⁰.

Zgodnie z art. 307 § 5 k.p.k., możliwe jest także prowadzenie czynności sprawdzających w odniesieniu do własnych informacji organów ścigania, które nasuwają przypuszczenie, że popełnione zostało przestępstwo. Ta forma sprawdzania różni się od opisanego powyżej sprawdzenia zawiadomienia o przestępstwie, gdyż nie ma możliwości przesłuchania zawiadamiającego. W doktrynie zwraca się uwagę, że w przypadku sprawdzania własnych danych organu nie stosuje się również ograniczenia, że czynności sprawdzające powinny trwać najwyżej 30 dni¹¹, choć można wskazać, że termin 30-dniowy, którym ograniczone jest postępowanie sprawdzające, ma istotny związek z realizacją zasady legalizmu.

Zasadne wydaje się opowiedzenie za poglądem doktryny, zgodnie z którym czynności sprawdzające są instytucją wyraźnie odrębną od postępowania przygotowawczego¹². Uzasadnia go przede wszystkim brzmienie art. 307 § 1 k.p.k. zd. 2, zgodnie z którym postępowanie sprawdzające prowadzone jest przed formalnym wszczęciem postępowania: „[...] postanowienie o wszczęciu śledztwa albo odmowie wszczęcia śledztwa należy wydać najpóźniej w terminie 30 dni od otrzymania zawiadomienia”, oraz brzmienie art. 326 § 1 k.p.k. wskazujące na to, że nadzór prokuratora obejmuje postępowanie przygotowawcze, ale może dotyczyć również postępowania sprawdzającego z art. 307 k.p.k.¹³ Podkreślenia wymaga także nieformalny charakter czynności dokonywanych w toku postępowania sprawdzającego, co sprawia, że zasadniczo nie są to czynności procesowe, a co się z tym wiąże – wymagają udokumentowania jedynie notatkami służbowymi, co z kolei wpływa na prawie całkowite wykluczenie ich mocy dowodowej¹⁴. Tylko bowiem uzyskane w toku sprawdzania dokumenty i dowody rzeczowe można zaliczyć w poczet materiału dowodowego, gdyż sposób i czas uzyskania dokumentu lub dowodu rzeczowego nie ma znaczenia dla jego mocy dowodowej¹⁵. Słowem – i z tego punktu widzenia postępowania te jawią się jako instytucje odrębne.

¹⁰ Z. Młynarczyk, op. cit., s. 111.

¹¹ S. Stachowiak, op. cit., s. 10. Tak też: T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2003, s. 778; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: P. Hofmański, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 297-467*, t. II, Warszawa 2004, s. 50.

¹² W doktrynie krytykuje się pogląd L. Schaffa, iż: „O ile nie budzi wątpliwości fakt, że postępowanie przygotowawcze zakresem swym obejmuje to wszystko, co podejmowane jest po uzyskaniu wiarygodnej wiadomości o fakcie ocenianym jako przestępstwo [...] o tyle najwięcej wątpliwości [...] w praktyce budzi fakt, czy do zakresu tego postępowania można zaliczyć czynności nie oparte na takiej właśnie wiadomości lub stwierdzeniu”, L. Schaff, *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1961, s. 15; idem, *O czynnościach poprzedzających wszczęcie postępowania karnego*, „Problemy Kryminalistyki” 1959, nr 22, s. 721-725. Z krytyką wystąpił, m.in.: W. Waltoś, *Model postępowania przygotowawczego na tle prawoporównawczym*, Warszawa 1968, s. 146-147; autor ten wskazuje, że czynności sprawdzające mają charakter czynności operacyjnych, które należy przeciwstawić czynnościom śledczym. Przychylnie w stosunku do ostatniego poglądu również J. Tyłman, *Instytucja czynności sprawdzających...*, s. 22; S. Stachowiak, op. cit., s. 9.

¹³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: P. Hofmański, op. cit., s. 50-51.

¹⁴ Artykuł 143 § 2 k.p.k. in fine, który odnosi się do czynności sprawdzających z art. 307 k.p.k. wskazuje, że: „[...] w innych wypadkach można ograniczyć się do sporządzenia notatki urzędowej”. Notatki urzędowe sporządzone z nieformalnych czynności sprawdzających, nie mają mocy dowodowej i podlegają odczytaniu na rozprawie z zastrzeżeniami wynikającymi z art. 393 § 1 k.p.k. Istnieje możliwość przekształcenia w materiał procesowy uzyskanych na ich podstawie informacji. Zob. S. Owczarski, *Postępowanie operacyjne w świetle prawa i praktyki*, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 4, s. 71; OSNPG 1981, nr 10, poz. 113 oraz OSNPG 1981, nr 11, poz. 121.

¹⁵ Z. Młynarczyk, op. cit., s. 109.

Drugą grupą czynności sprawdzających są tzw. czynności sprawdzające *sensu largo*, które obejmują wszelkie formy weryfikacji informacji pojawiających się w ramach postępowania karnego. Wchodzą one w zakres takich instytucji, jak: podjęcie postępowania warunkowo umorzonego, sprawdzanie okoliczności faktycznych przed wydaniem orzeczenia na posiedzeniu (art. 97 k.p.k.). Czynności sprawdzające są również fragmentem postępowania o podjęciu na nowo lub wznowieniu postępowania. Za czynności sprawdzające *sensu largo* można uznać również czynności postępowania dowodowego, przy czym z zasady nastawione są one na sprawdzenie informacji już posiadanych, a nie na uzyskanie nowych¹⁶. Dla rozważań niniejszego opracowania istotne będą czynności sprawdzające *sensu stricto*, natomiast terminy „czynności sprawdzające” i „postępowanie sprawdzające” będą używane zamiennie¹⁷.

Zgodnie z artykułem 303 k.p.k., śledztwo (odpowiednio również dochodzenie) wszczyna się, gdy istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa: „Aby proces mógł być prawidłowo wszczęty i toczyć się zgodnie z prawem, musi mieć tzw. podstawę faktyczną w postaci uzasadnionego – obiektywnymi danymi – podejrzenia, że popełniono przestępstwo”¹⁸. Doktryna wskazuje, że nie wystarczy samo podejrzenie przestępstwa¹⁹, musi ono być dostatecznie uzasadnione. Nadto słuszny wydaje się postulat, aby tak szybko, jak jest to możliwe, nastąpiło sprawdzenie, czy dany proces jest dopuszczalny. Innymi słowy, już na etapie poprzedzającym formalne wszczęcie postępowania badaniu podlegają okoliczności, których zaistnienie mogłoby wykluczyć możliwość prowadzenia postępowania w danej sprawie. Konieczność badania dopuszczalności procesu, a więc istnienia przesłanek procesowych warunkujących jego byt, wydaje się kwestią priorytetową, zatem w miarę możliwości winno to nastąpić w fazie postępowania sprawdzającego²⁰.

W literaturze analiza przesłanek procesowych w ujęciu dynamicznym, przy jednoczesnym ograniczeniu rozważań do fazy poprzedzającej formalne wszczęcie postępowania przygotowawczego, skupia się na tzw. przesłankach materialnoprawnych²¹, a w szczególności na tzw. przesłance faktycznej z art.

¹⁶ J. Widacki, op. cit., s. 271.

¹⁷ Zob. S. Stachowiak, op. cit., s. 9. Szczególnie w starszych opracowaniach pojawia się termin „postępowanie sprawdzające”, w literaturze nowszej zaś częściej jest określenie „czynności sprawdzające”. Nie opowiadając się za zasadnością i trafnością któregoś z tych terminów, podkreślić należy, że na gruncie choćby art. 307 k.p.k. oraz 326 k.p.k. ustawodawca posłużył się terminem „postępowanie sprawdzające”.

¹⁸ L. Schaff, *Zakres i formy...*, s. 53. W opracowaniu tym autor ponadto wskazuje, że: „[...] określenie [...] przedmiotu procesu jest możliwe jedynie wówczas, gdy istnieje jego podstawa. Proces pozbawiony podstawy musi być jednocześnie procesem pozbawionym przedmiotu [...]”.

¹⁹ J. Tylman, *Instytucja czynności sprawdzających...*, s. 12. Słuszny wydaje się wyrażony w pracy pogląd, że na etapie wszczęcia postępowania głównym przedmiotem badania jest kontrola „faktycznej zasadności wszczęcia postępowania, a nie stopnia podejrzenia popełnienia przestępstwa”.

²⁰ Z. Resich, *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966, s. 7 i n. Autor ten wskazuje, że kluczowe znaczenie przesłanek procesowych przemawia za tym, by były one ustalone w stadium przedprocesowym.

²¹ Por. W. Daszkiewicz, *Proces karny. Część ogólna*, Poznań 1996, s. 128; idem, *Przestępczość czynu jako przesłanka procesu (Uwagi w związku z projektem k.p.k.)*, „Państwo i Prawo” 1968, nr 12, s. 954-967; J. Haber, *Pojęcie i istota przesłanek procesu karnego*, „Państwo i Prawo” 1967, nr 2, s. 216-217. M. Cieślak, *O przesłankach procesowych w polskim postępowaniu karnym (podstawowe założenia i problemy metodologiczne)*, „Państwo i Prawo” 1969, nr 12, s. 960-962. Odnotować należy ważki pogląd J. Tylmana (*Instytucja czynności sprawdzających...*, s. 46), wedle którego: „W zespole warunków dopuszczalności wszczęcia postępowania karnego (przygotowawczego) szczególne miejsce zajmują przesłanki o charakterze materialnoprawnym, co w obowiązującym prawie procesowym znalazło odbicie, m.in. w art. 255 k.p.k. [k.p.k. z 1969 r., obecnie art. 303 k.p.k. – B. J.], stanowiącym, iż do wszczęcia postępowania przygotowawczego konieczne jest uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa”.

17 § 1 pkt 1 k.p.k., „iż czynu nie popełniono albo brak jest danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie jego popełnienia”. Niniejsze rozważania dotyczyć będą jednak innej kwestii. Najczęściej na etapie poprzedzającym wszczęcie postępowania przygotowawczego (również toczącego się postępowania przygotowawczego w fazie *in rem*) osoba sprawcy nie jest znana. Przedmiotem niniejszej analizy będzie sytuacja, w której zakłada się istnienie na etapie postępowania sprawdzającego danych znanych organowi prowadzącemu to postępowanie o przestępstwie i osobie sprawcy (określanego mianem osoby podejrzewanej), wymagających weryfikacji. Przychylając się do poglądu, że czynności sprawdzające nie mogą mieć na celu zbierania informacji umożliwiających wykrycie sprawcy przestępstwa²², gdyż czynności ukierunkowane na wykrycie sprawcy powinny być bezwzględnie prowadzone w ramach procesu, a przez to w pełniejszym stopniu gwarantować uprawnienia potencjalnych stron, należy jednak zauważyć, że czynności operacyjne pośrednio, niejako przy okazji, mogą dotyczyć czynności polegających na zbieraniu informacji o osobie sprawcy. Szczególnie jest to uzasadnione, gdy istnieje podejrzenie, że osoba podejrzewana chroniona jest immunitetem, przemawiają bowiem za tym zasady sprawności i ekonomii procesowej²³. Niemniej jednak prowadzenie czynności sprawdzających wobec osoby podejrzewanej dopuszczalne będzie jedynie wyjątkowo. Do takich wyjątkowych sytuacji należy zaliczyć przypadek ochrony immunitetowej²⁴. Dla uzasadnienia konieczności sprawdzenia niektórych danych o sprawcy w ramach postępowania sprawdzającego można przytoczyć pogląd, zgodnie z którym: „[...] w ramach czynności sprawdzających czynności operacyjne w postaci wywiadów i rozmów z obywatelami nie wystarczają i często konieczne jest uzyskanie wyjaśnień od sprawcy i zebranie danych osobopoznawczych [...] podejmując tego rodzaju czynności organ realizuje cele postępowania przygotowawczego [...]”²⁵. Choć sformułowanie dotyczące uwzględniania w ramach postępowania sprawdzającego celów postępowania przygotowawczego jest dziś anachronizmem, ze względu na wyraźne oddzielenie tych dwóch faz, wydaje się jednak, że w pewnym zakresie uwzględnianie celów postępowania przygotowawczego, w sposób ograniczony i przystosowany do ram postępowania sprawdzającego, jest uzasadnione²⁶.

²² Por. np. E. Kurlęto, Z. Stańczewski, op. cit., s. 68.

²³ Por. M. Czubalski, *Analiza niektórych czynników wpływających na szybkość postępowania przygotowawczego i przejściowego*, „Nowe Prawo” 1967, nr 11, s. 1486-1469. Zob. też M. Cieślak, *O przestankach procesowych...*, s. 954 – „[...] konstrukcja przesłanek procesowych inspirowana jest przez dwie idee: 1) oszczędności procesowej [...], 2) interesy uczestników procesu”.

²⁴ Za dopuszczalnością prowadzenia postępowania sprawdzającego w stosunku do deputowanego opowiada się K. Grajewski, *Immunitet parlamentarny w prawie polskim*, Warszawa 2001, s. 79.

²⁵ P. Tomaszewski, *Funkcjonowanie...*, s. 111 wskazuje, że: „[...] niezależnie od intencji ustawodawcy, ale w wyniku narzuconej ustawą konieczności, czynności sprawdzające zazębiają się z postępowaniem przygotowawczym [...] treść notatki służbowej poddawana jest ocenie, choć nie stanowi wartości dowodowej, ale jest dołączana do akt sprawy”. Również podobny pogląd można wywnioskować z opracowania Z. Młynarczyka, *Czynności sprawdzające...*, s. 108.

²⁶ Na gruncie tych rozważań warto przytoczyć definicję czynności operacyjnych, które wchodzą w zakres postępowania sprawdzającego sformułowaną przez L. Schaffa: „Czynności operacyjne to techniczne i taktyczne czynności nieprocesowe, wykształcone przez praktykę organów ścigania karnego, jako czynności uzupełniające lub wykonawcze w stosunku do czynności procesowych i **zadań postępowania przygotowawczego**” (*Zakres i formy...*, s. 78).

W doktrynie pojęcie oraz istota immunitetów, a także kryteria ich podziałów budzą wiele kontrowersji²⁷. Fakt, że instytucja ta zakorzeniona jest w wielu gałęziach prawa, powoduje trudności w jej kompleksowej analizie i ocenie. W związku z tym powstaje dlań wiele punktów odniesienia. Najczęściej mówi się o immunitetach z punktu widzenia prawa konstytucyjnego, międzynarodowego publicznego, karnego materialnego czy postępowania karnego, wydaje się jednak, że przy bliższej analizie wszystkie te rozważania uzupełniają się wzajemnie, tworząc w gruncie rzeczy jedną instytucję o niejednorodnym charakterze²⁸. Wyłącznie dla uporządkowania teoretycznych zagadnień związanych z instytucją immunitetów przypomniane zostaną pokrótce najbardziej popularne i zarazem kluczowe ich podziały, przy jednoczesnym uwzględnieniu skutków, jakie mogą powstać w czasie analizowania ich na tle czynności sprawdzających.

Przyjmuje się, że immunitet w najszerszym znaczeniu oznacza zwolnienie od powszechnie ciężących obowiązków²⁹. Na gruncie postępowania karnego oznacza to, że osoba chroniona immunitetem zwolniona jest od dolegliwości w postaci ścigania karnego, co z kolei – z punktu widzenia organów procesowych – statuuje odstępstwo od zasady legalizmu. W doktrynie wyróżnia się zwyczajowo wiele typów immunitetów³⁰. Podstawowy podział (ze względów przedmiotowych) polega na rozróżnieniu tzw. immunitetu materialnego od tzw. immunitetu formalnego. Następnie w obrębie immunitetów materialnych i formalnych wyróżnia się dalsze podziały na immunitety całkowite i częściowe, czasowe i trwałe, względne i bezwzględne. Zwykle przyjmuje się, że immunitety materialne wywodzą się z prawa materialnego i zapewniają osobom z nich korzystającym niekaralność czynów, nie pozbawiając ich jednocześnie charakteru przestępnego. Natomiast tradycyjnie uznaje się, że immunitety formalne wywodzą się z prawa procesowego i powodują, że niedopuszczalne jest wszczęcie postępowania karnego w stosunku do osób nimi chronionych. Dla prowadzonych niniejszych rozważań konieczne jest jeszcze przypomnienie, że podział na immunitety względne i bezwzględne wynika z tego, iż w przypadku pierwszych (względnych) ściganie uzależnione jest od uzyskania zezwolenia odpowiedniej władzy, najczęściej organu kontrolnego. Niniejsze opracowanie

²⁷ Zob. W. Michalski, *Immunitety w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 7-32, oraz wskazana tam literatura. W nowszym piśmiennictwie brak opracowania o charakterze generalnym, ale można wskazać opracowania w zakresie poszczególnych immunitetów. Tytułem przykładu: R. Kmiecik, *Immunitet czy kontratyf bezwzględny? (w związku z problematyką materialnego immunitetu parlamentarzysty)*, „Państwo i Prawo” 1996, nr 10, s. 67-71; K. Grajewski, *Status prawnny posła i senatora*, Warszawa 2001, s. 51 i n.; J. Kubiak, J. Kubiak, *Immunitet sędziowski*, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 11-12, s. 3-23; Z. Czernski, *Immunitet adwokacki*, „Palestra” 1988, nr 11-12, s. 144-150; R. A. Stefański, *Immunitet prokuratorski*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 2, s. 63-87; A. Bojańczyk, *Immunitet Prokuratora Generalnego w świetle przepisów ustawy o prokuraturze z 1985 r.*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 10, s. 78-87; T. Grzegorzczak, *Immunitet karnoprocesowy funkcjonariuszy NIK*, „Kontrola Państwowa” 1996, nr 3, s. 30-35; S. Sawicki, *Immunitet jurysdykcyjny konsula. Studium prawnomiędzynarodowe*, Warszawa 1987; J. Ciszewski, *Immunitet jurysdykcyjny państw obcych*, „Stosunki Międzynarodowe” 2000, nr 1-2, s. 123-133; Jachimowicz, *Immunitet zakrajowości w polskim procesie karnym*, „Przegląd Sądowy” 2004, nr 11-12, s. 103-123. Zagadnienie to w niniejszym opracowaniu jest jedynie sygnalizowane.

²⁸ Niejednorodność w tym względzie wynika zarówno z różnorodnego charakteru immunitetów, jak i wielorakich ich źródeł, u których podstaw leżą odmienne uzasadnienia aksjologiczne. Por. literatura wskazana w przypisie 26.

²⁹ 'Immunitas' – „uwolnienie od obciążeń”, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 2, Warszawa 2003, s. 92 i 226.

³⁰ Najobszerniej W. Michalski, op. cit., s. 13-16.

jest zbyt krótkie, by podjąć niezwykle skomplikowane zagadnienie istoty i podziałów immunitetów. Można jedynie nadmienić, że przedstawiony w skróconej formie podział nie wydaje się do końca zasadny. Wydaje się, że lepiej będzie, jeżeli określimy tzw. immunitety materialne jako instytucję, która *ipso iure* wyłącza ściganie karne w stosunku do określonej osoby³¹; natomiast immunitety formalne, po wyłączeniu z tej kategorii tzw. immunitetów jurysdykcyjnych³² (które z punktu widzenia ich znaczenia procesowego zbliżają się do immunitetów tzw. materialnych) jako okoliczności wyłączające ściganie, ale w sposób względny, pod warunkiem zawieszającym, że oskarżyciel nie uzyska zezwolenia odpowiedniej władzy na ściganie (zgodnie z art. 13 k.p.k.). Przy takim ujęciu wszystkie immunitety materialne są bezwzględnymi, a formalne – względnymi. Analiza przepisów regulujących występujące w prawie polskim immunitety oraz przepisów kodeksu postępowania karnego uzasadnia taki właśnie podział jako najbardziej funkcjonalny³³. Niniejsze rozważania zostaną prowadzone przy uwzględnieniu trójpodziału na immunitety: materialne, jurysdykcyjne i formalne.

Na gruncie przyjętych założeń w sposób klarowny przedstawia się kwestia dopuszczalności procesu, która w sposób bezpośredni łączy się z instytucją immunitetu, a pośrednio ma związek z czynnościami sprawdzającymi prowadzonymi na podstawie art. 307 k.p.k. Innymi słowy, dla ustalenia dopuszczalności postępowania sprawdzającego istotna jest odpowiedź na pytanie, do jakiego rodzaju przesłanek procesowych należą immunitety? Ujmując zagadnienie w sposób obrazowy, konieczne jest ustalenie, w których punktach art. 17 § 1

³¹ Mało przekonujące wydają się postulaty, jakoby immunitet materialny wyłączał karalność czynu, gdyż bezspornie nie chodzi tu o termin „karalności” wypracowany na gruncie prawa karnego materialnego (brak tego elementu struktury przestępstwa powoduje bowiem z istoty rzeczy brak przestępności czynu – w tej kwestii zob. A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” XXIII, 1990, s. 69 i n.). W prawie karnym procesowym nie określano innego pojęcia karalności. Warto też odnotować nasuwającą szereg wątpliwości tezę, w myśl której immunitety materialne wyłączają ściganie ze względów materialnoprawnych. Dla przykładu odrzucono w nauce prawa karnego materialnego twierdzenie, że są one kontratypami. Ich wpływ na społeczną szkodliwość czynu częstokroć jest mocno dyskusyjny, stąd i w tym zakresie trudno doszukać się przyczyn wyłączenia ścigania. Również wyłączenie karalności czynu nie znajduje w ich przypadku tak szerokiego poparcia, jak w przypadku instytucji skutecznego czynnego żalu. Na gruncie tych rozważań poczynić należy tylko takie sprostowanie, że związek immunitetów materialnych z prawem materialnym kończy się przede wszystkim na tym, iż przepisy o charakterze materialnoprawnym immunitety te statuują. Wydaje się, że immunitety materialne nie wywołują prawnomaterialnych skutków w stosunku do osób, do których się odnoszą, powstają jednak skutki w stosunku do innych osób związane z problematyką współprawy. Skutki immunitetów materialnych, podobnie jak i formalnych, są dostrzegalne na gruncie procesowym.

³² Immunitetem jurysdykcyjnym – w najogólniejszym znaczeniu – nazywamy wyjęcie spod orzecznictwa sądów polskich. Można wyróżnić immunitety jurysdykcyjne od jurysdykcji wszystkich galezi prawa. W niniejszym opracowaniu chodzi jedynie o „immunitet jurysdykcyjny” od jurysdykcji sądów karnych. Termin „immunitet jurysdykcyjny” będzie oznaczał to samo, co „immunitet jurysdykcyjny” od jurysdykcji karnej. Immunitet ten oznacza niedopuszczalność wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego niezależnie od typu popełnionego czynu zabronionego, który wyczerpuje znamiona określone w ustawie karnej oraz niezależnie od stadium procesu. Por. stanowiska komentatorów: M. Płachta, w: J. Grajewski, L. K. Paprzycki, M. Płachta, *Kodeks postępowania karnego. Komentarze Zakamycza*, t. II, Kraków 2003, s. 452; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, w: P. Hofmański, op. cit., s. 355 i n.; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 1435. W literaturze szczegółowszej: W. Michalski, M. Cieślak, *Immunitet, eksterytorialność i azyl w systemie polskiego ustawaodawstwa karnego*, „Państwo i Prawo” 1978, nr 5, s. 34 i n.; S. Sawicki, *Immunitet jurysdykcyjny...*, s. 228; A. Wyrozumka, *Polskie sądy wobec immunitetu państwa obcego*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 3, s. 25; M. Jachimowicz, *Immunitet zakrawość...*, s. 103, 105, 107, 120.

³³ Niektóre przepisy k.p.k. odwołują się do sytuacji, kiedy do wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego potrzebne jest zezwolenie kompetentnej władzy – art. 9 § 1, art. 13, art. 17 § 1 pkt 10 i § 2, 607k § 4, 607m § 3 k.p.k., inne natomiast bezpośrednio regulują kwestię niepodlegania jurysdykcji karnej sądów polskich – rozdział 61. k.p.k.

k.p.k. zawierają się poszczególne typy immunitetów? Odpowiedź wydaje się najprostsza w przypadku immunitetów jurysdykcyjnych³⁴, odpowiadających swym zakresem literalnemu brzmieniu art. 17 § 1 pkt 8 k.p.k.: sprawca nie podlega orzecznictwu polskich sądów karnych. Łatwa wydaje się również odpowiedź na pytanie, do której z przesłanek procesowych należą immunitety formalne, bowiem art. 17 § 1 pkt 10 k.p.k., który formułuje przesłankę negatywną w postaci: braku wymaganego zezwolenia na ściganie lub wniosku o ściganie, pochodzącego od osoby uprawnionej, odpowiada zakresowi przyjętej w niniejszym opracowaniu koncepcji immunitetów formalnych. Można natomiast przyjąć, że najbardziej uzasadnione dla immunitetów materialnych będzie ujęcie ich w sposób analogiczny do immunitetów jurysdykcyjnych, tj. w ramach art. 17 § 1 pkt 8 k.p.k., albo przyjęcie, że należą one do art. 17 § 1 pkt 11 k.p.k., zgodnie z którym „zachodzi inna okoliczność wyłączająca ściganie”.

W prawie polskim żaden akt prawny nie określa katalogu źródeł informacji o przestępstwie, brak jednocześnie jakichkolwiek ograniczeń w tym zakresie³⁵. W związku z tym zarówno kompletność, jak i wiarygodność tych informacji mogą być bardzo różne. Słusznie podkreśla się w doktrynie, że forma informacji jednocześnie determinuje formę jej sprawdzania „O ile w przypadku informacji jawnej można zarządzić w razie potrzeby uzupełnienie w określonym terminie informacji o przestępstwie, o tyle informacji tych nie ma w przypadku informacji anonimowej”³⁶. Dla przyjętych założeń w niniejszych rozważaniach sprawdzeniu podlegać będzie treść informacji dotyczących osoby podejrzewanej, a także ich forma. Zasadniczo po sprawdzeniu, że występuje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, a pozostałe przesłanki o charakterze materialnoprawnym – na etapie postępowania sprawdzającego – nie wskazują na niedopuszczalność procesu, konieczne jest, przy założeniu, że osoba podejrzewana korzysta z ochrony immunitetowej, ustalenie, jakiego rodzaju immunitet jej przysługuje. Z drugiej strony pojawia się pytanie, czy dopuszczalne jest prowadzenie czynności sprawdzających w stosunku do osoby chronionej immunitetem? W tej kwestii słuszny wydaje się pogląd, zgodnie z którym: „Zakresem immunitetu objęte są czynności skierowane na ściganie danej osoby, lecz nie czynności operacyjne [...]”³⁷, a właśnie one składają się na etap poprzedzający wszczęcie postępowania przygotowawczego.

Przy prowadzeniu postępowania sprawdzającego musimy odpowiedzieć na pytanie, z jakiego immunitetu korzysta osoba podejrzewana: z immunitetu materialnego, formalnego czy jurysdykcyjnego, a co się z tym wiąże – jaka de-

³⁴ Por. J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, w: Z. Gostyński, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. II, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003, s. 317-321.

³⁵ R. Ponikowski, *Informacja o przestępstwie a wszczęcie postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1983, nr 7-8, s. 78; Istotnym źródłem informacji o przestępstwie jest działalność samych organów, które uzyskują informacje: w ramach działalności polegającej na ogólnym nadzorze nad przestrzeganiem prawa, w ramach działalności służb mundurowych, w ramach czynności dochodzeniowo-śledczych prowadzonych w innych sprawach, czasem są to informacje poufne. Innym źródłem informacji są podmioty cywilne: obywatele i instytucje, podmioty te nadto mogą, a nawet muszą (instytucje państwowe, samorządowe i społeczne) złożyć zawiadomienie o przestępstwie, o charakterze jawnym lub anonimowym. Przy czym metoda sprawdzania będzie różna w zależności od źródła informacji. Zob. J. Władcki, op. cit., s. 265; K. Dudka, *Anonim a wszczęcie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 4, s. 55-62.

³⁶ J. Władcki, op. cit., s. 266.

³⁷ M. Płachta, w: J. Grajewski, L. K. Paprzycki, M. Płachta, op. cit., s. 452.

cyzją może zakończyć się postępowanie sprawdzające: postanowieniem o odmowie wszczęcia czy o wszczęciu postępowania przygotowawczego (śledztwa albo dochodzenia).

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, dochodzimy do wniosku, że immunitety materialne³⁸ ujawnione w toku czynności sprawdzających powodują automatyczne wydanie decyzji o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego, podobnie jest w przypadku immunitetów jurysdykcyjnych, odmiennie zaś sytuacja kształtuje się w wypadku immunitetów formalnych. Wcześniej stwierdzono, że te drugie nie wyłączają one ścigania w sposób bezwzględny i wiążą się one z uruchomieniem dodatkowej procedury związanej z uzyskaniem zezwolenia na ściganie. Dlatego, gdy prowadzone czynności sprawdzające ujawnią, że sprawcy przysługuje immunitet formalny, konieczne jest niezwłoczne wszczęcie postępowania i rozpoczęcie przez uprawnionego oskarżyciela procedury związanej z uzyskaniem zezwolenia na ściganie (w takim ujęciu zasada legalizmu doznaje jedynie ograniczenia, a nie wyłączenia w pełni). Za niezwłocznym wszczęciem postępowania przemawia, oprócz istoty postępowania sprawdzającego, również fakt, że do wszczęcia procedury związanej z uzyskaniem zezwolenia kompetentny jest tylko uprawniony oskarżyciel (art. 13 k.p.k.), a nie organ prowadzący postępowanie sprawdzające. W przypadku zaś, gdy oskarżycielowi nie uda się uzyskać zezwolenia władz, już w ramach prowadzonego postępowania przygotowawczego postępowanie to ulega umorzeniu³⁹.

Przyjęte rozwiązanie nie jest jednak do końca prawidłowe z uwagi na konieczność uwzględnienia specyfiki immunitetów materialnych. Analiza przepisów kształtujących immunitety materialne (indemnity) pozwala sformułować dalszy wniosek, że z wyjątkiem materialnego immunitetu parlamentarzysty, immunitety te dotyczą przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego. Dlatego wystąpienie w praktyce problemu w postaci prowadzenia czynności sprawdzających w stosunku do osoby chronionej immunitetem materialnym jest zasadniczo niemożliwe, gdyż w trybie prywatnoskargowym postępowania przygotowawczego nie prowadzi się⁴⁰. Jednakże w zakresie spraw prywatnoskargowych możliwa jest ingerencja prokuratora: „Prokurator jest upoważniony (i tylko on) w ramach takiej ingerencji także do wszczęcia postępowania przygotowawczego⁴¹. Skoro więc prokurator może zdecydować o wszczęciu postępowania przygotowawczego, to w zasadzie wydaje się, że może on również wykonać lub zlecić wykonanie czynności sprawdzających przewidzianych w art. 307 k.p.k. Pamiętać należy jednocześnie, że ingerencja ta musi być uzasadniona realizacją interesu społecznego. Zgodnie bowiem z art. 60 § 1 k.p.k. „W sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego prokurator wszczyna postępowanie albo wstępuje do postępowania już wszczętego, jeżeli wymaga tego interes społeczny”.

³⁸ W prawie polskim funkcjonują np. materialny immunitet adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego, prokuratora, posła i senatora.

³⁹ Zob. Z. Nizińska, *Uprawnienia oskarżyciela prywatnego do składania wniosku o uchylenie immunitetu parlamentarnego w świetle art. 5 ust 2 k.p.k.*, „Biuletyn Ekspertyz i Opinii Prawnych” 1995 nr 4, s. 25 i n.

⁴⁰ M. Lipczyńska, *Oskarżenie prywatne*, Warszawa 1977, s. 51-76.

⁴¹ S. Stachowiak, op. cit., s. 11 oraz wskazana tam uchwała 7 sędziów SN z 24 listopada 1995 r., I KZP 28/95, OSNKW 1996, nr 1-2, poz. 1; na temat fakultatywności postępowania przygotowawczego por. M. Lipczyńska, op. cit., s. 160-163.

Przeprowadzone rozważania są tylko próbą zwrócenia uwagi na instytucję immunitetu, instytucję ze swej istoty ściśle procesową. Jej funkcjonowanie rozpoczyna się w momencie rozważania kwestii odpowiedzialności karnej w sensie praktycznym. Ujęcie immunitetów w kontekście czynności sprawdzających, czyli fazy postępowania poprzedzającej formalne jego wszczęcie, pozwala zauważyć jak ważna dla całego procesu, dla realizacji jego podstawowych zasad i celów, jest kwestia spojrzenia na informacje, impuls procesowy, w odpowiednim świetle.

*Mgr Barbara Janusz jest doktorantem
Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.
barbaraj@amu.edu.pl*

CHECKING OF FACTS EXERCISED IN RESPECT OF A SUSPECTED PERSON ENJOYING IMMUNITY IN POLISH PENAL PROCEEDINGS

Summary

The issues discussed in the paper relate to the checking proceedings carried out pursuant to article 307 of the code of penal proceedings in respect of a suspected person enjoying material, formal and jurisdictional immunity. The said article proposes a different, from the traditional one, typological approach to the immunity, taking into account a broader aspect of the code of penal proceedings.

The checking proceedings are carried out before any preparatory proceedings take place; therefore, properly undertaken actions ensure efficiency of the whole course of proceedings and proper realisation of the basic principles of a criminal trial. They also serve as a guarantee of the competences of the participants to the criminal proceedings.

According to article 307 of the code of criminal procedure, there are three possible ways of the checking procedure: a) request for complementary data (information) to the ones included in the information of the crime; b) addition of complementary data (information) contained in the information of a crime, consisting of the hearing of the party providing information in the capacity of a witness; c) checking the facts by the very organ itself, normally, by way of operational and investigation tasks.

According to article 307 para. 5 of the code of penal procedure, it is possible to carry out checking procedures regarding the information possessed by the police, and regarding information or intelligence as to which a question might arise that a crime had been committed. Checking proceedings, i.e. a stage clearly separated from the preparatory proceedings, partially realises the objectives and tasks of the preparatory proceedings, which becomes especially pronounced and significant when data about people are being collected, as among those data there is also information about immunity which may have been granted to a given person at a certain time. There are two possible ways in which the checking procedure may be terminated: 1). by a decision not to instigate proceedings; or 2). by a decision to instigate proceedings.

The following conclusions have been formulated: material immunities and jurisdictional immunities disclosed in the course of the checking proceedings result in automatic decisions to reject the application to instigate preparatory proceedings; 2). the disclosure, in the course of checking proceedings, of the formal immunity should result in an automatic instigation of preparatory proceedings, which is related to the necessity to commence, by an authorised prosecutor, of an action to start a relevant procedure to procure the permission to enforce law. The above conclusions are subject to transformations under the public and private claims procedures.